

วิถีธรรม วิถีครูบา สู่แนวคิดการพัฒนาสังคมอย่างมีส่วนร่วม

The way of dharma, Kruba Practice towards the concept of social
development with participation

สรณา อนุสรณ์ทรงกูร

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

นฤพันธ์ สมเจริญ อนันต์ จิตอารีย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

nareupan.som@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การพัฒนาสังคม เป็นการทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีการเปลี่ยนแปลง
ที่เกิดขึ้นในทางที่ดีภายในสังคมนั้นๆ แต่เนื่องจากสังคมไทยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทำให้
วิถีชีวิตในด้านต่างๆ เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

คำว่า “ครูบา” เป็นคำเรียกขานพระสงฆ์ในดินแดนล้านนา หรือภาคเหนือตอนบนของ
ประเทศไทย ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วมคือ ครูบาศรีวิชัย ซึ่งได้มีการพัฒนา
สังคมจนกลายเป็นวิถีครูบาที่ได้รับความนิยมและนำกลับมาใช้ใหม่ในการพัฒนาสังคมยุคปัจจุบัน ที่
สังคมต่างถวิลหาการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน วิถีครูบากับการพัฒนาสังคม มีจุดเริ่มต้น
จากการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีครูบาให้กับคนในชุมชนได้ทราบ ทั้งกระบวนการเรียนรู้
กระบวนการปฏิบัติ และกระบวนการสืบทอด

คำสำคัญ : วิถีครูบา, การพัฒนาสังคม, การมีส่วนร่วม

Abstract

The social development It makes people in society live together happily.
There are changes that occur in a good way within that society. But due to the current
Thai society has changed greatly that make way of life in various fields change
accordingly.

The word "Krua" is a term for monks in Lanna or the upper north of Thailand who that the key players in the development of participatory societies are Krua Sriwichai. Which has developed society to become the way of the teacher that has been popular and reused in the development of today's society that society yearns for development with participation from all sectors. “**Krua Practice**” of social development it started from creating knowledge and understanding about the way of Krua for people in the community to know. the whole learning process and the inheritance process.

Key words: Krua Practice, social development, participation

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมชนบทในประเทศไทยก็เช่นเดียวกันที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วย จากสภาพทางสังคมในอดีตที่มีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อยู่ด้วยกันอย่างถ้อยถ้อยอาศัย กลายมาเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทด้วยการเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงสภาพต่างๆ ของสังคมชนบทให้เปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตกลายเป็นความเร่งรีบ การแข่งขัน การไม่เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน การดำรงชีวิตต่างๆ ขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นสำคัญ ปัญหาของสังคมก็เป็นปัญหาที่ผสมผสานระหว่างปัญหาของสังคมเมืองและสังคมชนบท ทำให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมห่างไกลจริยธรรมไปด้วย จึงทำให้การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนของไทยไม่ปรากฏผลเป็นรูปธรรม ซึ่งตัวชี้วัดการพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืนได้แก่ การพัฒนาให้คนในสังคมไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ดี มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีสุขภาพอนามัยแข็งแรง สามารถเข้าถึงระบบการคุ้มครองทางสังคมได้อย่างเท่าเทียมกัน

การพัฒนาสังคม เป็นกระบวนการในการทำให้คน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการวางแผนที่คาดหวังถึงผลลัพธ์ที่สามารถส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของเขาเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้น (วรณัฐ สิปปารักษ์, 2558 : 4) สังคมไทยในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวตลอดเวลาให้สามารถอยู่รอดในภาวะการณ์ต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันตามยุคสมัย เมื่อย้อนไป

ดูสังคมในอดีตก็จะเห็นว่าสังคมไม่มีความสลับซับซ้อนง่ายต่อการปรับตัวและพัฒนา แต่ในสังคมปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อน มีความละเอียดอ่อน การจะปรับตัวหรือพัฒนาให้ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เรียนรู้ร่วมกันและการพัฒนาเปลี่ยนแปลงต้องมีความสอดคล้องกับบริบทสังคม และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม (อำพร มณีเนียม, 2563 : 52) กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดผลกระทบต่องานสังคมไทยไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสาธารณสุข ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและด้านจิตใจ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้คนไทย มีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ ขาดการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ขาดจิตสาธารณะ อีกทั้งขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบเครือญาติที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยที่มีมาแต่โบราณ จนนำไปสู่การขาดความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมกับการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ตามหลักการ “บวร” ที่กรมการศาสนาได้นำเสนอหลักการบวรไว้ว่า “บวร” เป็นหลักการนำบ้าน วัดหรือ ศาสนสถาน โรงเรียน อันเป็น 3 องค์กรหลักในชุมชน ซึ่งเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจร่วมแก้ปัญหาของชุมชน (พระครูสังฆรักษ์ประจวบ วุฑฒิจาริ และคณะ, 2562 : 102) โดยเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์ที่ถือได้ว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่สำคัญ และเป็นผู้นำในกระบวนการพัฒนาสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในสังคมล้านนาจะยกย่องให้เกียรติพระสงฆ์ที่มีบทบาทดังกล่าวว่า “ครูบา”

แนวคิดการพัฒนาสังคมและการมีส่วนร่วม

แนวคิดการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมในทุกด้าน เพื่อที่จะสามารถจัดการกับปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ของตนเองได้ การดำเนินงานด้านการพัฒนาสังคมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีบุคลิกภาพ เป็นผู้ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทั้งในด้านศาสตร์และศิลป์ เพื่อทำงานร่วมกันกับประชาชนและชุมชนกับสังคมในการที่นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน นั่นคือการที่คนในชุมชนมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน (พระมหาพชร กิตติวรมณี, 2564 : 42)

กระบวนการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในทุกสังคมตามธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง จะเร็วหรือช้ามันจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การพัฒนา

สังคม เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สมาชิกในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและเป็นการกระทำ
ใดๆ ก็ตามที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างทางสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกในสังคมที่
อยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งหมายถึงลักษณะที่เป็นทั้งด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ
รวมถึงการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เพื่อให้ปลอดจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้
ป่วย และความหวาดหวั่น ตลอดจนมุ่งที่จะให้ประชาชนตระหนักถึงศักยภาพ ศักดิ์ศรี ความใฝ่ฝัน และ
ความพึงพอใจในชีวิตของตนด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การพัฒนาสังคม ได้แก่ การปรับปรุง
คุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ยกย่องตนเอง และเป็นอิสระจากการ
ตกเป็นทาสของพันธนาการทั้งปวง (ดิน ปรชัญญฤทธิ์, 2555 : 251)

ประการสำคัญ การพัฒนาสังคมจะเป็นการพัฒนาองค์การทางสังคมและบุคคล
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับโอกาสและความสามารถในการใช้โอกาสนั้นๆ ซึ่งเป็นการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้รวมถึงความเป็นเมือง การปกครอง การสูญสลายของครอบครัวขยายด้วย
นอกเหนือไปจากการพัฒนาสังคมดังกล่าว ยังหมายรวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตในครอบครัว ความ
สำนึกในประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน และความนิยมใน
ประชาธิปไตย การปรับปรุงความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งวัดได้จากระดับของสวัสดิการที่
ประชาชนได้รับ (การลดอัตราความเจ็บป่วย การส่งเสริมสุขภาพทางกาย ใจ และสังคม) ระดับความ
เป็นอยู่ และระดับความพึงพอใจที่ประชาชนมีต่อสินค้าและบริการที่ได้รับจากรัฐ และการยอมให้
ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร โดย
ใคร การเกี่ยวข้องนี้เป็นการนำโครงการไปปฏิบัติ แบ่งปันประโยชน์ ติดตามและประเมินผลโครงการ
(Cohen and Uphoff, 2009 : 2) สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย ๔ มิติ คือ
มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรหรือไม่ควร มิติที่สอง การมีส่วนร่วมเสียสละในการ
พัฒนา โดยลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ มิติที่สาม การมีส่วนร่วมในการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์
ที่เกิดจากการดำเนินงาน และมิติที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลในการดำเนินงาน (Alastair,
1982 : 2) และการมีส่วนร่วม เป็นการเกี่ยวข้องในด้านจิตใจ และอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลใน
สถานการณ์กลุ่ม ที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรคที่จะกระทำในสิ่งที่บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และ
แบ่งความรับผิดชอบกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม อันเป็นการกระทำโดยตัว
ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ได้มีการพยายามกดดันต่อชนชั้นนำ หรือกลุ่มบุคคลเล็กๆ ที่สนใจใน

กิจกรรมสาธารณะ เช่น การเขียนจดหมายถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การมีส่วนร่วมกันในการ
และการช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้สมัคร การวิ่งเต้นกับสำนักงานราชการ การมีส่วนร่วมในการ
เดินขบวน และการระดมพล (T.R. Dye, Politics in America, 1999 : 236)

แนวคิดดังกล่าวทั้งหมดข้างต้นแตกต่างจากแนวคิดของนักคิดท่านอื่นที่ได้กล่าวถึงการมี
ส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมาร่วมกับรัฐ โดยรัฐเป็นผู้คิด
ริเริ่มต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมแบบนี้รัฐ
เป็นผู้มีอำนาจ แต่ต้องการความชอบธรรมด้วยการให้ประชาชนมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วมจึง
ถูกออกแบบโดยรัฐ ประชาชนมีฐานะเป็นเป้าหมายของการมีส่วนร่วม (ทศพล สมพงษ์, 2555 : 66)
และนอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่แตกต่างกันออกไปอีกว่า วิธีการบริหารแบบมีส่วนร่วมจะเกี่ยวพันกับ
สัมพันธภาพแบบเผชิญหน้าหรือหันหน้าเข้าหากัน และความสัมพันธ์แบบนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจที่ดี
ขึ้นนั้น คือการนำความรู้ความสามารถของหลายๆ คนมาผสมผสานกัน และได้การตัดสินใจที่เด็ดขาด
กว่าการตัดสินใจที่พวกเขาแต่ละคนได้คิดไว้แล้ว การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การปรับปรุงของบุคคลแต่ละ
คน เพื่อดำเนินความรับผิดชอบที่สูงขึ้น (C. Northcote Parkinson, 1984 : 3)

ปัจจัยสำคัญหนึ่งที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีประสิทธิภาพนั้น ได้แก่ การ
ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ เพื่อให้ประชาชนมีข้อมูลเกี่ยวกับทางเลือกและผลกระทบต่างๆ เพื่อ
ประกอบการตัดสินใจ อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายครอบคลุมมากกว่าการ
เป็นเพียงกระบวนการให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ต่อสาธารณชนเพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นการสื่อสาร
แบบทางเดียว (One-way Communication) เท่านั้น และประเด็นสำคัญ คือ เป้าหมายของ
กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ข้อมูลข่าวสารที่ครอบคลุมต่อสาธารณชน และการ
เปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียจากนโยบาย กิจกรรม และโครงการพัฒนาสามารถแสดง
ความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา นำไปสู่กระบวนการสร้างฉันทามติ (Consensus
Building) เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย (จุฑารัตน์ ขมพันธ์, 2555 : 127)
ซึ่งหลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมเกิดจากการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่จะต้องมีกิจกรรมร่วมกัน และ
การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการพัฒนา ซึ่งหัวใจของการมีส่วนร่วมของ
ประชาชน คือ จะต้องให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการร่วมตัดสินใจ ร่วม
ปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบในผลการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น กล่าวคือ การมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง
ในการพัฒนา (นิยม เวชกามา, 2561 : 22) โดยมีประเด็นที่แตกต่างกันคือ การมีส่วนร่วมไม่จำเป็นที่

จะต้องเกิดขึ้นจากประชาชนเป็นผู้กำหนดการมีส่วนร่วมเท่านั้น แต่รัฐก็สามารถเป็นผู้กำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ด้วย เช่น การเลือกตั้ง การลงประชามติ เป็นต้น

ครูบา คือใคร

พระสงฆ์มีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมเป็นอย่างยิ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สังคมไทยนั้นเป็นสังคมเมืองพุทธ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การพัฒนาด้านจิต คุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาสังคมเพื่อให้สังคมสงบสุขร่มเย็น

คำว่า “ครูบา” เป็นคำเรียกขานพระสงฆ์ในดินแดนล้านนา หรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เป็นคำที่ได้มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการทั้งประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา และประวัติศาสตร์ล้านนา ซึ่งคำว่าครูบานั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการสร้างคำขึ้นมาใหม่ในยุคปัจจุบัน เช่น ครูบาอภัยแก้ว ครูบาคติใหม่ เป็นต้น

ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับเรื่องของคำเรียกขานพระสงฆ์ว่า “ครูบา” มาจากภาษาบาลีว่า “ครุปี อาจริโย” แปลว่า เป็นทั้งครูและอาจารย์ มาจากคำว่า “ครุปา” ภายหลังเพี้ยนเป็น “ครูบา” ในที่สุด (พระมหาสง่า อธิสวโร, 2553 หน้า 230) เป็นคำที่พบว่ามีการใช้เรียกพระสงฆ์ในเฉพาะดินแดนในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นตำแหน่ง (อย่างไม่เป็นทางการ) หนึ่งของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก มีศีลาจารวัตรเรียบร้อย มั่นคงดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัย เป็นที่ยอมรับทั้งในส่วนของคนสงฆ์และศรัทธาฆราวาสญาติโยมทั่วไป หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชนในการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ สร้างวัดวาอาราม สาธารณสมบัติต่างๆ เช่น ครูบาอภัยสารทะ วัดฝายหิน ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาวงศ์ เป็นต้น ดังนั้น คำว่า “ครูบา” จึงเป็นคำพิเศษที่มีความเหมาะสมกับผู้ที่มีความพิเศษเท่านั้น ซึ่งพระภิกษุทั่วไปไม่มีสิทธิ์ใช้ หรือแต่งตั้งตัวเองเป็นครูบา

นอกจากนั้น จากการศึกษาของศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวว่า ช่วงปลายราชวงศ์มังราย พบคำว่า “ครูบา” เป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการปกครองการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ก่อนและหลังการสังคายนาในปี 2020 โดยปรากฏตำแหน่ง ครูบาเมือง ครูบาคามวาสี ครูบาธรรม ครูบาภิธรรม และ ครูบาวิชัย ตำแหน่งเหล่านี้อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหาสังฆปริณายก (พระธรรมทินสังฆมหาสวามีอริยวาสี) แต่อย่างไรก็ตามจากการตรวจสอบงานศึกษาของศาสตราจารย์เกียรติคุณมณี พยอมยงค์ กลับไม่พบแหล่งอ้างอิงที่มาของข้อมูลดังกล่าว และจากการตรวจสอบผ่านเอกสารตำนานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนาพบมีการเรียกขาน

พระสงฆ์ด้วยคำว่า “ครูบา” ครั้งแรกช่วงประมาณทศวรรษ 2270 ซึ่งห่างจากปัจจุบันเพียง (พ.ศ. 2560) 290 ปีเท่านั้น (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2559 : 35)

วิถีครูบากับการพัฒนาสังคมอย่างมีส่วนร่วม

วิถีครูบา หมายถึง การปฏิบัติตนของพระสงฆ์หรือครูบาที่มีการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรม รวมถึงการเป็นผู้นำในการบูรณะ ก่อสร้าง หรือปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาและสาธารณสถานทั่วไป จนเป็นการยึดถือปฏิบัติสืบต่อๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น

ดินแดนล้านนามีพระสงฆ์อยู่หลายรูปที่มีบทบาทด้านการพัฒนาสังคม และมีจริยวัตรที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในลำพูนหลายรูป ซึ่งชาวจังหวัดลำพูนจะใช้นามเรียกขานพระสงฆ์เหล่านี้ว่า “ครูบา” ซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก และเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านโดยทั่วไป ลักษณะหนึ่งของพระสงฆ์ที่ได้รับการเรียกขานด้วยคำว่า “ครูบา” มักเป็นพระสงฆ์ที่มีผู้คนในพื้นที่เคารพนับถือเป็นอย่างมาก และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชนและผู้คนถือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อผู้คนในชุมชนอย่างสูง เป็นคำที่มีความเป็นปัจเจก เนื่องจากเป็นคำที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาของคนในสังคม และสามารถใช้เรียกพระภิกษุรูปใดก็ได้ตามความศรัทธาของตนเอง (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2562 : 29)

วัตรปฏิบัติของครูบาหลายรูปในจังหวัดลำพูนได้ถูกนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ในปัจจุบัน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งได้นำเอาวิถีปฏิบัติของครูบาบางรูปมาเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมด้วย ปรากฏการณ์เหล่านี้เรียกว่า “วิถีครูบา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย พระนักพัฒนาซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนทั่วไป ถือได้ว่าท่านเป็นปูชนียบุคคลที่สำคัญของชาวล้านนา ซึ่งชาวล้านนาทราบถึงข้อวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของท่าน และใช้คำว่า “ตนบุญ” หรือ “นักบุญ” อันมีความหมายเชิงยกย่องว่าท่านเป็นนักบวชที่มีคุณสมบัติพิเศษ บางคนเรียกท่านว่า พระครูบาศรีวิชัย หรือครูบาศีลธรรม แต่ท่านมักเรียกตนเองว่า พระชัยยาภิกขุ หรือพระศรีวิชัยชนะภิกขุ ที่รู้จักกันทั่วล้านนา (พระครูวิจิตตศาสนาทรร และคณะ, 2552)

ผลงานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาสังคมอย่างมีส่วนร่วมของครูบาศรีวิชัย คือการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ ซึ่งในสมัยนั้นไม่มีเครื่องมืออำนวยความสะดวกใดๆ นอกไปจากจอบ เสียม พลั่ว ไม่มีเครื่องจักรกล รถบรรทุกใด อาศัยแต่เพียงกำลังคนเท่านั้นในการก่อสร้าง ซึ่งแม้แต่ทางที่ยัง

ไม่คิดที่จะก่อสร้างเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบากและเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก แต่ครูบาศรีวิชัยกลับเป็นผู้ที่ทำให้การก่อสร้างทางขึ้นดอยสุเทพประสบความสำเร็จได้ในระยะเวลาเพียง 5 เดือน กับ 22 วัน ครูบาศรีวิชัย ท่านได้ประกาศต่อผู้คนที่มาร่วมงานในพิธีวันนั้นว่า “การสร้างทางในครั้งนี้ นับเป็นการใหญ่อย่างยิ่ง จะสำเร็จลงได้ก็ต่อเมื่อมีเทวดามาช่วย ท่านทั้งหลายจงมีความมั่นใจและร่วมมือกันอย่างจริงจัง จะเห็นผลสำเร็จอย่างแน่นอน” ด้วยประโยคอันเป็นวาจาสิทธิ์นี้จึงก่อให้เกิดพลังศรัทธาและความเชื่อ รวมทั้งกำลังใจอันยิ่งใหญ่ของผู้คนที่มาช่วยสร้างทางขึ้นดอยสุเทพในขณะนั้น และยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ที่กำลังช่วยกันให้สามารถก้าวผ่านอุปสรรคสำคัญต่างๆ ไปได้ ซึ่งคำกล่าวที่ว่า “ท่านทั้งหลายจงมีความมั่นใจและร่วมมือกันอย่างจริงจัง จะเห็นผลสำเร็จอย่างแน่นอน” เป็นคำกล่าวที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี ซึ่งท่านอาจไม่ได้หมายถึงว่าเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมตามหลักทางวิชาการใดๆ แต่ท่านรับรู้เพียงว่า หากทุกคนร่วมมือกันอย่างจริงจังแล้ว ทุกอย่างก็จะสำเร็จตามความประสงค์ได้อย่างแน่นอน

วิถีครูบากับการพัฒนาสังคม มีจุดเริ่มต้นจากการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีครูบาให้กับคนในชุมชนได้ทราบ ทั้งกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการปฏิบัติ และกระบวนการสืบทอด ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้การพัฒนาสังคมตามอย่างวิถีครูบานั้นได้รับการปฏิบัติและสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องยาวนานถึงแม้ว่าจะไม่มีครูบาที่เป็นต้นกำเนิดของวิถีดังกล่าวอยู่แล้วก็ตาม แต่กระบวนการสำคัญคือการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ซึ่งในการกระบวนการสร้างการเรียนรู้นั้นเกิดขึ้นจากการยึดถือวิถีปฏิบัติของครูบาในการดำรงชีวิต ยกตัวอย่างเช่น การยึดถือแนวปฏิบัติในการรักษาศีล 5 ไม่ทานเนื้อสัตว์ตามแบบอย่างของครูบาชัยยะวงษาพัฒนา การเจริญรอยตามครูบาศรีวิชัยและครูบาขาวปีในการก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาวาราม สาธารณประโยชน์ต่างๆ และผลงานสำคัญคือการใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์ด้วย (พระนฤพันธ์ ญาณิสโร, 2562 : 211) ซึ่งครูบาที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาสังคมในยุคนั้นคือ ครูบาเจ้าศรีวิชัย ซึ่งนับได้ว่าเป็นครูบาที่มีวัตรปฏิบัติทั้งในด้านวัตรส่วนตัวและการปฏิบัติเพื่อส่วนรวม ผ่านกระบวนการต่างๆ ที่ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าและสามารถใช้เป็นสาธารณประโยชน์ได้อย่างดี ครูบาศรีวิชัย นับได้ว่าเป็นครูบาต้นแบบของครูบาในยุคหลังที่ผ่านมา

วัตรปฏิบัติของครูบาศรีวิชัยมุ่งเน้นในเรื่องของการบำเพ็ญสมาธิภาวนาและการเป็น “ต้นบุญ” คือการสาธารณสงเคราะห์ ครูบาศรีวิชัยได้เป็นประธานในการก่อสร้าง รวมถึงบูรณปฏิสังขรณ์

วัดวาอารามเกือบทั่วทั้งภาคเหนือ ตามที่ได้รับการบันทึกไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติครูบาศรีวิชัยหลาย
เล่ม จำนวนถึงร้อยกว่าวัด นับได้ว่าครูบาศรีวิชัยมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวัดวาอารามต่างๆ ให้
เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก และการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวา
อาราม ถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในกระบวนการของครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยใช้กระบวนการมี
ส่วนร่วมของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า “หน้าหมู่” บทบาทดังกล่าวอาทิ การสร้างและ
บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย โดย
พุทธสถาปัตยกรรมทั้งหมด อาทิ พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอธรรม มณฑปรอยพระบาทและ
เสนาสนะอื่นๆ รวมถึงสาธารณะประโยชน์ เช่น ถนน สะพาน โรงพยาบาล โรงเรียน เปรียบเสมือนการ
สร้างทานให้ผู้คนมากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ถือเป็นตัวแทนของผลบุญที่ใช้ในการบำเพ็ญเพียร
บารมีอย่างหนึ่งของครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า “วิถี
หน้าหมู่” บทบาทสำคัญของครูบา ดังกล่าวในฐานะที่เป็นนักพัฒนานั้นได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาขึ้น
ในหมู่พุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก (พระนฤพันธ์ ญาณิสโร, 2560)

การพัฒนาสังคมตามหลักวิถีครูบา ดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัว
ของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนา
สังคมในที่สุด สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็น “วิถีครูบา” ที่ได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือ
ปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักวิถีครูบามีจุดเริ่มต้นจาก
กระบวนการสร้างการเรียนรู้และการสร้างการมีส่วนร่วม และนำไปสู่กระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด
ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นได้ก็ด้วย “การมีส่วนร่วม” ของทุกภาคส่วน และได้กลายเป็น “วิถีครูบา”
ที่นำมาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักวิถีครูบาภายใต้โครงการ “วิถีครูบา งานหน้าหมู่” ของ
จังหวัดลำพูน

บทสรุป

วิถีครูบา เป็นกระบวนการหนึ่งของวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่ถูกขนานนามว่าเป็น “ครู
บา” นำหน้าชื่อของพระสงฆ์รูปนั้นๆ เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี ครูบาวงศ์ ครูบาพรหมา เป็นต้น
ซึ่งวัตรปฏิบัติของครูบานั้นได้มีการยึดถือปฏิบัติและสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็น “วิถี”

วิถีครูบาที่นับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยมีชื่อเสียงก็คือ การพัฒนาสังคม
ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าและได้รับความนิยมมากกว่าการที่จะเลียนแบบอัตลักษณ์ของ

ครูบาศรีวิชัย แต่ถึงกระนั้น การที่พระสงฆ์รุ่นต่อมาจะยึดถือเอาวิถีครูบามาปฏิบัตินั้น บางส่วนก็ยังคงมี
การผลิตซ้ำเพียงแค่ภาพลักษณ์ภายนอกของครูบาศรีวิชัย แต่กลับไม่มีการผลิตซ้ำในส่วนของวัตร
ปฏิบัติหรือที่เรียกว่า “วิถีครูบา” โดยเฉพาะการพัฒนาสังคม ที่นับได้ว่าเป็นผลงานเด่นของครูบาในยุค
ร่วมสมัยของครูบาศรีวิชัย แต่ครูบาในปัจจุบันนั้นกลับหาได้ทำเช่นนั้นไม่ ดังนั้น หน่วยงานราชการ
หน่วยงานท้องถิ่นจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของวิถีครูบาและมีแนวคิดในการที่จะรื้อฟื้น ฟื้นฟู และสาน
ต่อวิถีครูบา ให้คงอยู่คู่กับสังคมล้านนาอย่างยั่งยืน จนกลายมาเป็นนโยบาย “วิถีครูบา งานหน้าหมู่”
ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ซึ่งได้มุ่งเน้นในเรื่องของการสร้างการมีส่วนร่วมตามอย่างวิถีครู
บาศรีวิชัย

การพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วมตามหลักวิถีครูบานั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการ
เรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักภูมิปัญญาท้องถิ่น มาสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้
เกิดขึ้น จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในที่สุด ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำงาน การ
บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ วัดวาอาราม โรงพยาบาล โรงเรียน และสาธารณประโยชน์อื่นๆ การมีส่วน
ร่วมดังกล่าวเกิดขึ้นจากความศรัทธาในตัวของคุณครูบาเอง ซึ่งครูบาได้ใช้กุศโลบายต่างๆ เพื่อสร้างความ
เชื่อ ความศรัทธาดังกล่าว ซึ่งก็มีการประยุกต์ให้เข้ากับหลักพุทธธรรมด้วย และการพัฒนาสังคมตาม
หลักวิถีครูบานั้นมุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชนที่จะต้องเป็นผู้ที่
เริ่มในการคิด คือการคิดหาปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม
ในการศึกษาและค้นหาสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน แล้วจึงสะท้อนให้กับผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งก็คือองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ จากนั้นจึงเป็นการร่วมใจ หรือร่วมศรัทธา อันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด
ในกระบวนการพัฒนาสังคม เพราะความศรัทธาจะเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้น
และนำไปสู่ผลสำเร็จในที่สุด

References

- จุฑารัตน์ ชมพันธ์. (2555). การวิเคราะห์หลัก การวิเคราะห์หลัก “การมีส่วนร่วมของประชาชน. ใน
“The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen
Involvement” ในบริบทประเทศไทย”. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. 8(1) : 127.
ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว. (2559X). การศึกษากระแส “ครูบาคติใหม่” ในภาคเหนือของไทย ทศวรรษ 2530-

2550. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. *ครูบาคติใหม่ แต่งองค์ทรงเครื่อง พุทธศรัทธาหลังกิ่งพุทธกาล*. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มติชน, 2562.

ดิน ปรัชญพฤทธิ. (2555). *การบริหารการพัฒนา : ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา*. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 13. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทศพล สมพงษ์. (2555). *การสังเคราะห์บทเรียนเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน*. กรุงเทพมหานคร
: บริษัท ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด.

นิยม เวชกามา. รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ของประชาชนชาว
สกลนครตามแนวพุทธจิตวิทยา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธ
จิตวิทยา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวิจิตตาสนาท, พระมหาอานวย ปณฺญาวชิโร และ พระครูใบฎีกาหล้า อมรเมโธ. (2552). *เรื่อง
เล่า จากภาพ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร*. เชียงใหม่: วิทอิน ดีไซน์.

พระครูสังฆรักษ์ประจวบ วุฑฒิจาริ และคณะ. (2562). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม
จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 10(1) : 102.

พระนฤพันธ์ ญาณิสโร. (2562). วิถีครูบา: แนวคิดและกลไกการพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วม. *วารสาร
ศิลปะการจัดการ*. 3(3) : 211.

พระมหาพชร กิตติวรมณี. (2564). การพัฒนาสังคมโดยใช้หลักความเชื่อด้านพิธีกรรมทาง
พระพุทธศาสนา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรค์*. 8(7) : 42.

พระมหาสง่า อีรสวโร. (2553). ครูบา เนื่อนาบุญของล้านนา. ใน *เถราภิเชก พิธิยภยสมณศักดิ์
พระสงฆ์ในล้านนา*. เชียงใหม่ : แม็กซ์พรินต์.

วรณู สปิยารักษ์. (2558). *เอกสารประกอบการสอน รายวิชา การพัฒนาสังคม*. คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.

อำพร มณีเนียม. (2563). การพัฒนาสังคมไทยตามหลักขรรยาวาธรรม. *วารสารมหาจุฬาทานี
ปริทรรศน์*. 2(3) : 52.

Alastair. (1982). *Kinds of Literature : An Introduction to the Theory of Genres and
Modes*. Cambridge : Mass.

- C. Northcote Parkinson. (1984). *Effect of definition on incidence of post infarction pericarditis*. PB Oliva, SC Hamill, JV Talano, : Circulation.
- Cohen and Uphoff. cited in Narayanasamy, N.. (2009). *Participatory rural appraisal : Principles, methods and application*. California : Sage Publications.
- T.R. Dye. (1999). *Politics in America*. (3ed.). *Upper Saddle River*. New Jersey : Prentice Hall.